

ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ

Ο ΑΝΑΡΧΙΚΟΣ
ΤΡΑΠΕΖΙΤΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ:

ΕΝΤΣΟΝ ΡΕΪΣ ΜΕΪΡΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ:

ΑΡΗΣ ΠΟΡΤΟΣΑΛΤΕ

Ο ΑΝΑΡΧΙΚΟΣ
ΤΡΑΠΕΖΙΤΗΣ

ΣΕΙΡΑ: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Συγγραφέας και τίτλος πρωτοτύπου:
Fernando António Nogueira Pessoa,
O Banqueiro Anarquista

Παραγωγή: ΜΙΝΩΑΣ Α.Ε.Ε.
1η έκδοση: Ιανουάριος 2015

Μετάφραση από τα πορτογαλικά: Έντσον Ρέις Μείρα
Επιμέλεια κειμένου: Γιώργος Διαμάντης
Σελιδοποίηση – Σχεδιασμός εξωφύλλου: Ιάκωβος Ψαρίδης
Copyright © για το σκίτσο του συγγραφέα στο εξώφυλλο:
Helder Viana de Oliveira – www.konstriktor.net

Copyright © για την παρούσα έκδοση:
Εκδόσεις ΜΙΝΩΑΣ
Τ.Θ. 504 88, 141 10 Ν. Ηράκλειο, ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 210 27 11 222 – fax: 210 27 11 056
www.minoas.gr • e-mail: info@minoas.gr

ISBN 978-960-481-760-3

ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ

Ο ΑΝΑΡΧΙΚΟΣ ΤΡΑΠΕΖΙΤΗΣ

Μετάφραση από τα πορτογαλικά:
ΕΝΤΣΟΝ ΡΕΪΣ ΜΕΪΡΑ

Πρόλογος:
ΑΡΗΣ ΠΟΡΤΟΣΑΛΤΕ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο *Αναρχικός τραπεζίτης* του Πεσσόα, που δημοσιεύτηκε το 1922, είναι σαν να γράφτηκε σήμερα. Το διήγημα, με τον οξύμωρο τίτλο, παραμένει τόσο επίκαιρο, τόσο αειθαλές και ριζοσπαστικό, σε μια περίοδο όπου δόγματα και πρόσημα έχουν αποπροσανατολίσει ολόκληρες γενιές. Καθώς οι κοινωνικοί θεσμοί εμφανίζουν συμπτώματα αποσταθεροποίησης, καθώς διαρρηγνύονται οι συνδυαστικοί αρμοί, ομάδες ανθρώπων εκδηλώνουν τάσεις έντονης αμφισβήτησης έως και ριζοσπαστικοποίησης κατά των θεσμών, τους οποίους οι ίδιες γενιές υπερασπίζονται άλλοτε επιλεκτικά κι άλλοτε στο σύνολό τους.

Διαβάζοντας τον σωκρατικό διάλογο που στήνει ο Πεσσόα για λογαριασμό ενός εκ των είκοσι επτά ετερωνύμων του, απολαμβάνεις την ευφυΐα του συγγραφέα, ο οποίος με επαγωγική λογική παραθέτει επιχειρήματα και δημιουργεί την τέλεια για εκείνον σκέψη του αναρχικού, ο οποίος προετοιμάζεται να γκρεμίσει το αστικό καθεστώς. Το πρόσωπο του αναρχικού είναι το εύρημα που εκτοξεύει την κριτική του Πεσσόα. Ένας αυτοδημιούργητος τραπεζίτης. Ένας άνθρωπος που γεννήθηκε έξυπνος, αλλά φτωχός. Εργάζεται σκληρά, αποκτά πλούτο, με σκοπό να κατακτήσει την ελευθερία του. Είναι αυτός ο αναρχικός που επιζητεί τη μετάβαση σε μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία, την αναρχική.

Ο αναρχικός τραπεζίτης θέλει να απελευθερωθεί από την καταπίεση που ασκούν οι διαχρονικώς επινοημένοι κοινωνικοί θεσμοί. Εξηγεί στον συνομιλητή του και τελικώς σε εμάς τη διαδικασία για την επίτευξη του τελικού σκοπού. Απαιτείται, όπως εξηγεί, η επιμόρφωση της κοινωνίας και η εντατική προετοιμασία της προκειμένου να απολαύσει το αγαθό της απόλυτης ελευθερίας σε μια κοινωνία αναρχίας δίχως τους εξουσιαστές. Για φαντάσου τον ιδιόρρυθμο τραπεζίτη, με τη δύναμη και την εξουσία του χρήματος που κατέχει, καπνίζοντας το πούρο του, να περιγράφει την προοπτική της κοινωνικής επανάστασης. Αμφιβάλλει όμως εάν μέσω αυτής θα ήταν ευκαταίη η εγκαθίδρυση της ελεύθερης κοινωνίας που ο ίδιος επιθυμεί διακαώς. Τον φοβίζει ταυτοχρόνως η συμπεριφορά των συντρόφων του κατά τη μεταβατική φάση. Δεν εμπιστεύεται τη φύση του ανθρώπου όταν αυτός αποκτά εξουσία και αυτοπροσδιορίζεται ηγέτης, πάντα στο όνομα του λαού. Σκεφτείτε ότι ο Πεσσόα συγγράφει το έργο του στις αρχές του 20ού αιώνα και προφανώς θα διαπιστώσετε ότι ήταν προφητικός στις προβλέψεις του. Για να αποφευχθεί η κατάχρηση εξουσίας από νέες δυνάμεις που θα αναδυθούν υποκαθιστώντας την παλαιά εξουσία, ο αναρχικός τραπεζίτης επιμένει στην άποψη ότι η κοινωνική επανάσταση πρέπει να γίνει μόνο όταν ο λαός είναι έτοιμος, ενημερωμένος, ολοκληρωμένος, μορφωμένος γι' αυτό που ετοιμάζεται να επιτύχει.

Και έως τότε ο ίδιος δίνει τον αληθινό, κατ' αυτόν,

ορισμό του πραγματικού αναρχικού. Η αναρχία, κατά τον αναρχικό τραπεζίτη, είναι η έλλειψη κοινωνικών επινοήσεων. Θεμελιώδης έννοια του διηγήματος είναι η «κοινωνική επινόηση», όπως το χρήμα, η κοινωνική θέση, η εξουσία, το κράτος. Οι θεσμοί ως κοινωνικές επινοήσεις.

Το πραγματικό κακό, το μοναδικό κακό, είναι οι κοινωνικές συμβάσεις και επινοήσεις που αποκρύπτουν τη φυσική πραγματικότητα. Ναι, όλες αυτές οι επινοήσεις: από την οικογένεια μέχρι το χρήμα, από τη θρησκεία μέχρι και το κράτος. ... Και γιατί αυτές οι κοινωνικές επινοήσεις είναι κακές; Γιατί είναι επινοήσεις, γιατί δεν είναι φυσικές.

Ποιος είναι ο στόχος; Η αναρχική κοινωνία, η ελεύθερη κοινωνία. Μέσο; Η αδιαμεσολάβητη αλλαγή από την αστική στην ελεύθερη κοινωνία. Στον ρόλο του Σωκράτη ο μεγάλος Πορτογάλος ποιητής τοποθετεί τον αναρχικό τραπεζίτη. «Είναι ένας συνδυασμός ιδιοτήτων που αρχικά φαντάζει ως σχήμα οξύμωρο», σημειώνει ο Θεόδωρος Κουλουμπής. «Με υπομονή και επιμονή ο τραπεζίτης (μια από τις πολλές εκφάνσεις του πολυπρόσωπου Πεσσόα) προσπαθεί να πείσει τον συνομιλητή του ότι η αναρχία στη θεωρία, αλλά και την πράξη, είναι πραγματοποιήσιμη μόνο σε ατομικό επίπεδο. Παραθέτοντας τις μεγάλες αρχές της Γαλλικής

Επανάστασης –ελευθερία, ισότητα, αδελφoσύνη–, ο τραπεζίτης επισημαίνει ότι αυτές συχνά αλληλοαναιρούνται. Δηλώνοντας ότι η ατομική ελευθερία είναι το ανώτατο αγαθό στη ζωή του ανθρώπου, πιστεύει ότι η ισότητα σε μια κοινωνία ατόμων με πολύ διαφορετικά νοητικά (γενετικά προσδιορισμένα) και κοινωνικά επίπεδα μπορεί να επιβληθεί μόνο με βίαιες, αν όχι προκρούστειες, μεθόδους».¹

Είναι οι αναρχικοί οπωσδήποτε αριστεροί και επαναστάτες; «Περιδιαβάζοντας τη βιβλιογραφία της πολιτικής φιλοσοφίας περί την αναρχία, ανακαλύπτουμε τις ρίζες της στη σκέψη των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων. Η συστηματική όμως ανάπτυξη της αναρχικής σκέψης είναι πιο πρόσφατο δημιούργημα διαφόρων στοχαστών του 18ου, 19ου και του 20ού αιώνα» γράφει ο Θ. Κολουμπής σε παλαιότερο άρθρο του στην *Καθημερινή*.

«Αντίθετα με τη γενική εντύπωση ότι οι αναρχικοί είναι πάντοτε αριστεροί και επαναστάτες, στην πραγματικότητα βρίσκουμε στις τάξεις τους και άτομα με άκρως συντηρητική σκέψη ιδιαίτερα στον χώρο της οικονομίας. Σε ένα συνεχές με δύο πόλους που εκπροσωπούν την ανομία και την τυραννία αντιστοίχως ανακαλύπτουμε θεωρητικούς της αναρχίας να συνωστίζονται κοντά και στα δύο άκρα. Στη δεξιά πλευρά του συνεχούς έχουμε τους υπερασπιστές της ελεύθερης αγοράς, της ιδιω-

1. *Καθημερινή*, 19/7/2009

τικής περιουσίας, της μη παρεμβαίνουσας κυβέρνησης και της απόλυτα ελεύθερης σκέψης (π.χ. Γουίλιαμ Γκόντγουιν και Χένρι Ντέιβιντ Θορώ). Στην αριστερή πλευρά βρίσκουμε πιο γνωστούς υπέρμαχους της ριζοσπαστικής (επαναστατικής) αναρχίας, της κοινοκτημοσύνης και μιας αυτορρυθμιζόμενης κοινωνίας ισότητας και αδελφοσύνης (π.χ. Μιχαήλ Μπακούνιν και Πιοτρ Κροπότκιν). Κάπου στο κέντρο του συνεχούς βρίσκουμε την αναρχική σχολή του εθελοντισμού και της αμοιβαιότητας, με κύριο εκπρόσωπο τον Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν. Είναι αυτή η σχολή η οποία, συναινετικά, δημιούργησε θεσμούς όπως οι ομοσπονδίες και άλλα ενοποιητικά πειράματα, με κορυφαία επιτεύγματα τη γένεση και την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

«Βλέπετε λοιπόν γιατί έγινα αναρχικός;» Παύση. Το πούρο του είχε οβήσει, αλλά δεν το ξανάναψε. Θα φανταζόμουν τον αναρχικό τραπεζίτη να γέρνει αποκαμωμένος στην μπερζέρα του από βαρύ δαμάσκο. Να ανάβει ξανά το πούρο του και να απολαμβάνει ένα κονιάκ Brugerolle βυθισμένος στις σκέψεις του, να παραδέχεται ότι, έως ότου πετύχει την πραγματικά ελεύθερη κοινωνία, πρέπει να υπερασπιστούμε το αστικό σύστημα.

Άρης Πορτοσάλτε
Αθήνα, Δεκέμβριος 2014

Μόλις είχαμε δειπνήσει. Απέναντί μου ήταν ο φίλος μου, ο τραπεζίτης, μεγάλος έμπορος και γνωστός για τα μονοπώλια που διατηρούσε. Κάπνιζε σαν να μη σκεφτόταν τίποτα. Η συζήτηση, η οποία είχε αρχίσει να οβήνει, κειτόταν νεκρή ανάμεσά μας. Προσπάθησα να την ξαναζωντανέψω με μια ιδέα που έτυχε να μου περάσει από το μυαλό. Στράφηκα προς το μέρος του χαμογελώντας:

—Αλήθεια, μου είπαν τις προάλλες πως κάποτε ήσουν αναρχικός...

—Δεν ήμουν. Ήμουν και είμαι. Ως προς αυτό δεν άλλαξα. Είμαι αναρχικός.

—Μα τι ακούω! Εσύ αναρχικός! Σε τι είσαι εσύ αναρχικός; Εκτός αν αποδίδεις στη λέξη κάποια διαφορετική έννοια...

—Από τη συνηθισμένη; Όχι, καθόλου. Χρησιμοποιώ τη λέξη με τη συνηθισμένη της έννοια.

—Εννοείς επομένως ότι είσαι αναρχικός με την ίδια ακριβώς έννοια που είναι αναρχικοί αυτοί οι τύποι από τις εργατικές οργανώσεις; Ανάμεσα σ' εσένα και σ' αυ-

τούς τους βομβιστές και τους συνδικαλιστές δεν υπάρχει καμία διαφορά δηλαδή;

—Διαφορά υπάρχει... Σαφώς και υπάρχει διαφορά, αλλά δεν είναι αυτή που νομίζεις. Μήπως αμφιβάλλεις ότι οι δικές μου κοινωνικές θεωρίες και οι δικές τους είναι ίδιες;

—Α, τώρα κατάλαβα! Στη θεωρία είσαι αναρχικός, στην πράξη όμως...

—Στην πράξη είμαι τόσο αναρχικός όσο και στη θεωρία. Περισσότερο μάλιστα, είμαι πολύ περισσότερο αναρχικός από αυτούς που ανέφερες. Το δείχνει όλη η πορεία της ζωής μου.

—Τι πράγμα;

—Παιδί μου, σου είπα, το δείχνει όλη η πορεία της ζωής μου. Εσύ όμως ποτέ δεν έδωσες τη δέουσα προσοχή σ' αυτά τα ζητήματα. Γι' αυτό και σου φαίνεται πως λέω ανοησίες ή πως σου κάνω πλάκα.

—Βρε άνθρωπέ μου, δεν καταλαβαίνω τίποτα! Εκτός... Εκτός κι αν θεωρείς τη ζωή που κάνεις καταστροφική και αντικοινωνική και τέτοια έννοια αποδίδεις στον αναρχισμό.

—Αφού σου 'χω πει πως όχι – δηλαδή σου 'χω πει πως δεν αποδίδω στη λέξη αναρχισμός διαφορετική έννοια από τη συνηθισμένη.

—Καλά, εξακολουθώ να μην καταλαβαίνω... Βρε άνθρωπέ μου, μήπως εννοείς ότι δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις δικές σου θεωρίες, οι οποίες είναι πραγματικά αναρχικές, και τη ζωή που κάνεις; Δηλαδή

πώς είναι η ζωή σου τώρα; Θέλεις να πιστέψω ότι ζεις ακριβώς όπως ζουν οι συνηθισμένοι αναρχικοί;

—Όχι, δεν είναι αυτό. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι οι θεωρίες μου και ο τρόπος ζωής μου δεν παρουσιάζουν καμία απόκλιση, αλλά απόλυτη συμφωνία.

Πράγματι η ζωή μου δεν είναι σαν κι αυτή των συνδικαλιστών και των βομβιστών. Όμως είναι η ζωή εκείνων που βρίσκεται έξω από τον αναρχισμό, έξω από τα ιδανικά τους. Αυτό δεν ισχύει για τη δική μου. Σ' εμένα –ναι, σ' εμένα, τον τραπεζίτη, τον μεγάλο έμπορο και, αν θέλεις, αυτόν που τα πάντα μονοπωλεί–, σ' εμένα η θεωρία και η πράξη του αναρχισμού συνυπάρχουν αρμονικά. Με συνέκρινες μ' εκείνους τους ηλίθιους από τα συνδικάτα και με τους βομβιστές για να δείξεις ότι είμαι διαφορετικός. Όντως ισχύει αυτό, αλλά η διαφορά είναι η εξής: Αυτοί –μάλιστα, αυτοί, κι όχι εγώ– είναι αναρχικοί μόνο στη θεωρία. Εγώ πάλι είμαι και στη θεωρία και στην πράξη. Αυτοί είναι αναρχικοί και ηλίθιοι, ενώ εγώ είμαι αναρχικός και ευφυής. Δηλαδή εγώ είμαι, αδερφέ μου, ο αληθινός αναρχικός. Αυτοί –οι συνδικαλιστές και οι βομβιστές (κάποτε ήμουν κι εγώ μαζί τους, αλλά τους άφησα ακριβώς επειδή ήθελα να προστατέψω τον αληθινό μου αναρχισμό)–, αυτοί είναι τα σκουπίδια του αναρχισμού, τα παράσιτα της μεγάλης αναρχικής διδασκαλίας.

—Τέτοια λες και συγχύζεις ακόμα και τον διάολο. Είναι φοβερό αυτό! Για πες μου όμως... Πώς συμβαδίζει η ζωή σου –εννοώ τη ζωή σου ως τραπεζίτη και

εμπόρου– με τις θεωρίες του αναρχισμού; Αφού λες ότι αντιλαμβάνεσαι τις αναρχικές θεωρίες ακριβώς όπως τις αντιλαμβάνονται οι συνηθισμένοι αναρχικοί, πώς είναι δυνατόν αυτά τα δυο πράγματα να συμβιβάζονται; Και αποπάνω μού λες ότι είσαι διαφορετικός από αυτούς επειδή είσαι πιο αναρχικός – αυτό δεν λες;

—Ακριβώς.

—Δεν καταλαβαίνω τίποτα.

—Προσπαθείς όμως να το καταλάβεις;

—Ναι, κάνω μεγάλη προσπάθεια.

Έβγαλε από το στόμα του το πούρο, το οποίο είχε σβήσει. Το ξανάναψε αργά αργά. Κοίταξε το σπύρτο, που έσβηνε. Το έβαλε προσεκτικά στο σταχτοδοχείο. Στη συνέχεια, σηκώνοντας το κεφάλι, που το είχε σκυφτό, είπε:

—Άκου, είμαι παιδί του λαού και της εργατικής τάξης της πόλης. Δεν κληρονόμησα, όπως καταλαβαίνεις, ούτε θέση στην κοινωνία ούτε πόρους να συντηρούμαι. Απλά έτυχε να έχω από τη φύση πνευματική διαύγεια και μια αρκετά ισχυρή θέληση. Αυτά όμως ήταν χαρίσματα τα οποία η ταπεινή μου καταγωγή δεν μπορούσε να μου στερήσει.

Ήμουν εργάτης, δούλεψα και πέρασα πολύ δύσκολα. Εν συντομία, ήμουν αυτό που είναι οι περισσότεροι εκεί μέσα. Δεν λέω ότι πεινούσα κιόλας, αλλά λίγο έλειψε να γίνει και αυτό. Βέβαια, και να είχε συμβεί κάτι τέτοιο,

τίποτα δεν θα είχε αλλάξει από αυτά που ακολούθησαν ή από αυτά που θα σου αφηγηθώ, ούτε από αυτά που έζησα προηγουμένως ούτε από αυτά που ζω τώρα.

Με μια λέξη, ήμουν ένας συνηθισμένος εργάτης. Όπως όλοι, δούλευα γιατί έπρεπε να δουλεύω, και δούλευα το λιγότερο δυνατόν. Έξυπνος ήμουν! Όποτε έβρισκα ευκαιρία, διάβαζα και συζητούσα για διάφορα θέματα και, επειδή δεν ήμουν χαζός, μου δημιουργήθηκαν μια έντονη δυσαρέσκεια και μια μεγάλη αγανάκτηση για τη μοίρα μου και για τις κοινωνικές συνθήκες που μου την επέβαλλαν. Καθώς σου είπα και πριν, η τύχη μου θα μπορούσε να είναι χειρότερη. Ωστόσο εμένα εκείνη την εποχή μού φαινόταν ότι ήμουν ένα ον στο οποίο η Μοίρα είχε επιφυλάξει όλες τις αδικίες, εκμεταλλευόμενη και τις κοινωνικές συνθήκες γι' αυτόν τον σκοπό. Τότε ήμουν περίπου είκοσι χρονών –είκοσι ενός το πολύ–, οπότε και έγινα αναρχικός.

Σώπασε για μια στιγμή. Στράφηκε λίγο ακόμα προς το μέρος μου. Συνέχισε, γέρνοντας λίγο:

—Πάντα ήμουν λίγο πολύ συνειδητοποιημένος. Αγανάκτησα. Ήθελα να κατανοήσω την αγανάκτησή μου. Έγινα λοιπόν ενσυνείδητα και πεπεισμένα αναρχικός – ο συνειδητοποιημένος και πεπεισμένος αναρχικός που είμαι και σήμερα.

—Και η θεωρία που υποστηρίζεις σήμερα είναι η ίδια που υποστήριζες τότε;

—Ολόidia. Η αναρχική θεωρία, η αληθινή θεωρία, είναι μία και μοναδική. Διατηρώ αυτή που πάντα είχα από τότε που έγινα αναρχικός – θα το δεις αμέσως... Έλεγα προηγουμένως ότι, επειδή ήμουν εκ φύσεως ευφυής, έγινα συνειδητοποιημένος αναρχικός. Ε λοιπόν, τι πάει να πει το να είσαι αναρχικός; Αναρχικός είναι κάποιος ο οποίος έχει αγανακτήσει για την αδικία να γεννιόμαστε κοινωνικά άνισοι – κατά βάθος αυτό είναι όλο. Και απ' αυτό προκύπτει, όπως θα δεις, η αγανάκτηση για τις κοινωνικές συνθήκες που καθιστούν αυτή την ανισότητα δυνατή. Αυτό που προσπαθώ να σου περιγράψω τώρα είναι η ψυχολογική οδός, δηλαδή το πώς γινόμαστε αναρχικοί. Σε λίγο θα περάσουμε στο θεωρητικό μέρος του θέματος. Για την ώρα προσπάθησε να καταλάβεις την αγανάκτηση ενός έξυπνου ανθρώπου που βρίσκεται υπό τέτοιες συνθήκες. Τι βλέπει γύρω του; Του ενός του τυχαίνει πατέρας εκατομμυριούχος κι από κούνια δεν τον θίγουν εκείνες οι πολλές δυστυχίες τις οποίες το χρήμα μπορεί να αποτρέψει ή να μετριάσει. Του άλλου πάλι του τυχαίνει η φτώχεια και κατά την παιδική του ηλικία δεν είναι παρά ένα ακόμα στόμα ανάμεσα σε τόσα άλλα στόματα που περιμένουν να φάνε ό,τι βρουν. Ο ένας γεννιέται κόμης ή μαρκίσιος και τον εκτιμάει όλος ο κόσμος, ό,τι κι αν κάνει, ενώ ο άλλος γεννιέται έτσι σαν κι εμένα και πρέπει να συμπεριφέρεται πάντα άψογα για να τύχει τουλάχιστον ανθρώπινης μεταχείρισης. Άλλοι γεννιούνται υπό συνθήκες που τους επιτρέπουν να σπουδάσουν, να

ταξιδέψουν, να μορφωθούν – να γίνουν (ας το πούμε έτσι) πιο έξυπνοι από αυτούς που εκ φύσεως είναι πιο έξυπνοι. Έτσι πάει το πράγμα, σε όλα...

Τις αδικίες της Φύσης, εντάξει, δεν μπορούμε να τις αποτρέψουμε. Τις αδικίες της κοινωνίας όμως και αυτές που απορρέουν από τις κοινωνικές σχέσεις γιατί να μην τις αποφύγουμε; Αποδέχομαι –και δεν μπορώ να κάνω αλλιώς– το γεγονός ότι ένας άνθρωπος μπορεί να είναι ανώτερός μου χάρη σ’ αυτά που του χάρισε η Φύση – το ταλέντο, τη δύναμη, την ενεργητικότητα. Δεν δέχομαι όμως να είναι ανώτερός μου κάποιος λόγω επίκτητων ιδιοτήτων, που δεν τις είχε όταν βγήκε από την κοιλιά της μητέρας του, αλλά του έτυχαν κατ’ ευτυχή σύμπτωση μόλις εμφανίστηκε σ’ αυτόν τον κόσμο – εννοώ τον πλούτο, την κοινωνική θέση, τη ζωή τη γεμάτη ευνοίες και διευκολύνσεις κτλ. Από αυτή την αγανάκτηση που σου περιγράφω τώρα γεννήθηκε τότε ο αναρχισμός μου, ο αναρχισμός εκείνος που, όπως σου είπα και πριν, τον υποστηρίζω και σήμερα, χωρίς ουδεμία αλλαγή.

Σταμάτησε πάλι για μια στιγμή, σαν να έψαχνε τρόπο να συνεχίσει. Τράβηξε μια ρουφηξιά και φύσηξε αργά αργά τον καπνό προς την αντίθετη πλευρά από μένα. Στράφηκε ξανά και θα συνέχιζε να μιλάει, αλλά εγώ τον διέκοψα:

—Μια ερώτηση, από περιέργεια... Γιατί έγινες αλήθεια αναρχικός; Θα μπορούσες να ’χες γίνει σοσιαλι-

στής ή οτιδήποτε άλλο προοδευτικό, χωρίς να είσαι τόσο ακραίος. Κάτι τέτοιο θα ανταποκρινόταν πλήρως στην αγανάκτησή σου... Από αυτά που είπες για τον αναρχισμό συμπεραίνω ότι τον αντιλαμβάνεσαι (και πιστεύω πως πρόκειται για έναν καλό ορισμό του αναρχισμού) ως αγανάκτηση ενάντια στους άδικους κοινωνικούς θεσμούς και τις άδικες κοινωνικές συμβάσεις και παράλληλα ως επιθυμία και μόχθο για την ολοκληρωτική εξάλειψή τους.

—Αυτό ακριβώς.

—Και γιατί διάλεξες αυτόν τον ακραίο τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος και όχι οποιονδήποτε άλλο, έναν ενδιάμεσο;

—Θα σου πω. Τα σκέφτηκα όλα αυτά. Εννοείται πως διάβαζα στις προκηρύξεις όλες αυτές τις θεωρίες. Διάλεξα την αναρχική θεωρία –την ακραία θεωρία, όπως πολύ καλά λες– για τους λόγους που θα σου πω με δυο λόγια.

Ατένισε για μια στιγμή το κενό. Ύστερα στράφηκε ξανά προς το μέρος μου.

—Το πραγματικό κακό, το μοναδικό κακό, είναι οι κοινωνικές συμβάσεις και επινοήσεις που αποκρύπτουν τη φυσική πραγματικότητα. Ναι, όλες αυτές οι επινοήσεις: από την οικογένεια μέχρι το χρήμα, από τη θρησκεία μέχρι και το κράτος. Γεννιόμαστε άνδρες ή γυναίκες – θέλω να πω, γεννιόμαστε για να γίνουμε, ως

ενήλικες, άνδρες ή γυναίκες. Σύμφωνα με τους καλούς φυσικούς νόμους, δεν γεννιόμαστε για να γίνουμε ούτε σύζυγοι, ούτε πλούσιοι, ούτε φτωχοί, όπως επίσης δεν γεννιόμαστε για να είμαστε καθολικοί ή διαμαρτυρόμενοι, Πορτογάλοι ή Άγγλοι. Όλα αυτά οφείλονται στις κοινωνικές επινοήσεις. Και γιατί αυτές οι κοινωνικές επινοήσεις είναι κακές; Γιατί είναι επινοήσεις, γιατί δεν είναι φυσικές. Το χρήμα είναι τόσο κακό όσο το κράτος. Κακοί θεσμοί είναι και η οικογένεια και οι θρησκείες. Αν υπήρχαν και επινοήσεις διαφορετικές από αυτές, θα ήταν εξίσου κακές, διότι θα ήταν και αυτές επινοήσεις, διότι θα απέκρυπταν ή θα εμποδίζαν τη φυσική πραγματικότητα. Λοιπόν οποιοδήποτε άλλο σύστημα διαφορετικό από το γνήσιο αναρχικό, το οποίο θέλει την εξάλειψη όλων αυτών των επινοήσεων χωρίς καμία εξαίρεση, είναι και αυτό μια επινόηση. Το να επενδύσουμε όλη την επιθυμία μας, όλο μας τον μόχθο, όλη την ευφυΐα μας για να θεσμοθετήσουμε μια κοινωνική επινόηση στη θέση κάποιας άλλης, ή έστω για να συμβάλουμε στη θεσμοθέτησή της, είναι κάτι το παράλογο, για να μην πω ένα έγκλημα, γιατί αυτό θα σήμαινε να προκαλέσουμε κοινωνική αναταραχή με καθαρό σκοπό να παραμείνει η κατάσταση ίδια και απαράλλακτη. Εάν θεωρήσουμε άδικες τις κοινωνικές επινοήσεις, εφόσον συντρίβουν και καταπνέζουν ό,τι είναι φυσικό στον άνθρωπο, για ποιον λόγο να χαράμίσουμε τον κόπο μας για να τις αντικαταστήσουμε με άλλες επινοήσεις, αφού μπορούμε να τον επενδύσουμε προκειμένου να εξαλειφθούν όλες;

Αυτό εξυπακούεται, μου φαίνεται. Ας υποθέσουμε όμως ότι δεν είναι και τόσο φανερό αυτό. Ας υποθέσουμε ότι μας λένε: «Πολύ ωραία όλα αυτά, αλλά το αναρχικό σύστημα δεν λειτουργεί στην πράξη». Ας εξετάσουμε και αυτή την πλευρά του προβλήματος.

Γιατί το αναρχικό σύστημα δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει; Εμείς οι προοδευτικοί ξεκινάμε όλοι από μια βασική αρχή, δηλαδή υποστηρίζουμε ότι το σημερινό σύστημα είναι άδικο και, επειδή υπάρχει δικαιοσύνη, συμφέρει να το αντικαταστήσουμε με ένα άλλο πιο δίκαιο. Αν δεν αντιλαμβανόμαστε έτσι αυτά τα πράγματα, τότε δεν είμαστε προοδευτικοί, αλλά αστοί. Ε λοιπόν, από πού προέρχεται αυτό το κριτήριο δικαιοσύνης; Από οτιδήποτε είναι *φυσικό και αληθινό*, κατ' αντιδιαστολή προς τις κοινωνικές επινοήσεις και τα κατά συνθήκην ψεύδη. Λέμε λοιπόν ότι κάτι είναι φυσικό όταν έτσι είναι στο σύνολό του, και όχι κατά το ήμισυ, το ένα τέταρτο ή το ένα όγδοο. Πολύ ωραία! Επομένως ισχύει ένα από τα δυο: Ή αυτό που είναι φυσικό είναι και πραγματοποιήσιμο στο πλαίσιο της κοινωνίας ή δεν είναι. Με άλλα λόγια, είτε η κοινωνία μπορεί να είναι φυσική είτε είναι ουσιαστικά μια επινοήση και δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να είναι φυσική. Εάν πάλι μπορεί η κοινωνία να είναι φυσική, τότε είναι δυνατόν να υπάρχει η αναρχική κοινωνία, η ελεύθερη κοινωνία, και προφανώς υπάρχει, εφόσον αυτή είναι η καθ' ολοκληρίαν φυσική κοινωνία. Αν η κοινωνία δεν μπορεί να είναι φυσική, αν πρέπει (για οποιονδήποτε

λόγο) να είναι μια επινόηση, ας κάνουμε τότε αυτό που είναι λιγότερο οδυνηρό, δηλαδή ας φανταστούμε έστω μια κοινωνία και ας τη φτιάξουμε με όσο το δυνατόν πιο φυσικό τρόπο, ώστε γι' αυτό ακριβώς να είναι και όσο το δυνατόν πιο δίκαιη. Και ποια είναι η πιο φυσική επινόηση; Καμία δεν είναι φυσική αυτή καθαυτήν, διότι είναι προϊόν της φαντασίας. Η πιο φυσική θα είναι εκείνη που θα φαίνεται πιο φυσική, που θα τη νιώθουμε ως πιο φυσική. Και ποια είναι εκείνη που θα φαίνεται πιο φυσική ή που θα τη νιώθουμε ως πιο φυσική; Είναι εκείνη στην οποία είμαστε συνηθισμένοι (Καταλαβαίνεις; Κάτι που είναι φυσικό έχει να κάνει με το ένστικτο, ενώ εκείνο που δεν έχει να κάνει με το ένστικτο, αλλά σε όλα μοιάζει με αυτό είναι η συνήθεια. Το κάπνισμα, για παράδειγμα, δεν είναι κάτι το φυσικό, μια ενστικτώδης ανάγκη, αλλά, αν το συνηθίσουμε, αρχίζει και μας φαίνεται φυσικό, δηλαδή αρχίζουμε και το νιώθουμε ως ενστικτώδη ανάγκη). Ε λοιπόν, ποια είναι η κοινωνική επινόηση που μας έχει γίνει συνήθεια; Είναι το σημερινό σύστημα, το αστικό σύστημα. Λογικά λοιπόν θα πρέπει ή να θεωρήσουμε δυνατή μια φυσική κοινωνία, κι έτσι να γίνουμε υπερασπιστές του αναρχισμού, ή να μη τη θεωρήσουμε δυνατή, και κατά συνέπεια να γίνουμε υπερασπιστές του αστικού καθεστώτος. Εναλλακτική λύση δεν υπάρχει. Κατάλαβες;

—Μάλιστα. Είναι πράγματι ακλόνητα επιχειρήματα όλα αυτά.

—Όχι εντελώς ακλόνητα... Υπάρχει μια ακόμα αντίρ-

ρηση, του ίδιου είδους, την οποία πρέπει να εξαλείψουμε... Μπορεί κανείς να παραδεχτεί ότι το αναρχικό σύστημα είναι πραγματοποιήσιμο, αλλά να αμφιβάλλει αν είναι πραγματοποιήσιμο με τη μια – δηλαδή αν μπορεί μια αστική κοινωνία να γίνει ελεύθερη χωρίς να μεσολαβήσουν ένα ή περισσότερα στάδια ή κάποια ενδιάμεσα καθεστώτα. Όποιος φέρνει τέτοια αντίρρηση θεωρεί την αναρχική κοινωνία και καλή και εφικτή, επισημαίνει όμως ότι πρέπει να υπάρξει κάποιο μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στην αστική και την αναρχική κοινωνία.

Πολύ ωραία λοιπόν. Ας υποθέσουμε ότι έτσι είναι. Ποιο είναι αυτό το μεταβατικό στάδιο; Στόχος μας είναι η αναρχική, η ελεύθερη κοινωνία. Αυτό το μεταβατικό στάδιο δεν μπορεί να είναι συνεπώς παρά ένα στάδιο προετοιμασίας της ανθρωπότητας για την ελεύθερη κοινωνία. Αυτή η προετοιμασία είναι είτε υλική είτε πνευματική. Τουτέστιν, είτε πρόκειται για μια σειρά υλικά ή κοινωνικά έργα τα οποία θα συντελέσουν στη βαθμιαία προσαρμογή της ανθρωπότητας στην ελεύθερη κοινωνία, είτε πρόκειται απλά για τη διάδοση, με αυξανόμενη εμβέλεια και επιρροή, των αναρχικών ιδεωδών, που θα προΐδεάσει πνευματικά την ανθρωπότητα γι' αυτά, ώστε να επιθυμήσει ή να αποδεχτεί την ελεύθερη κοινωνία.

Ας εξετάσουμε την πρώτη περίπτωση, τη βαθμιαία υλική προσαρμογή της ανθρωπότητας στην ελεύθερη κοινωνία. Κάτι τέτοιο είναι αδύνατο, περισσότερο από

αδύνατο: παράλογο. Δεν γίνεται υλική προσαρμογή παρά μόνο σε κάτι που ήδη υπάρχει. Δεν μπορεί κανείς να προσαρμοστεί στο κοινωνικό περιβάλλον του εικοστού τρίτου αιώνα, ακόμα κι αν ξέρει πώς θα είναι αυτό. Και δεν μπορεί να προσαρμοστεί υλικά γιατί ο εικοστός τρίτος αιώνας και το κοινωνικό του περιβάλλον δεν υπάρχουν ακόμη υλικά. Έτσι καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι κατά τη μετάβαση από την αστική στην ελεύθερη κοινωνία το μοναδικό μέρος αυτής της διαδικασίας που μπορεί να περιλαμβάνει προσαρμογή, εξέλιξη ή αλλαγή είναι το πνευματικό μέρος. Πρόκειται για τη σταδιακή προσαρμογή των ανθρώπων στην ιδέα της ελεύθερης κοινωνίας... Εν πάση περιπτώσει, σε ό,τι αφορά την υλική προσαρμογή, υπάρχει ακόμη ένα ζήτημα...

—Ε άι στον κόρακα πια με τόσα ζητήματα!

—Ρε παιδί μου, ένας συνετός άνθρωπος οφείλει να εξετάσει όλες τις πιθανές αντιρρήσεις και να τις καταρρίψει προτού καυχηθεί για την ισχύ της διδασκαλίας του. Άλλωστε σ' τα λέω όλα αυτά για να απαντήσω σε μια ερώτηση που μου έκανες προηγουμένως...

—Εντάξει.

—Πάντως, ως προς την υλική προσαρμογή, έλεγα πως υπάρχει ένα ακόμα ζήτημα. Πρόκειται για την επαναστατική δικτατορία.

—Επαναστατική δικτατορία; Τι εννοείς;

—Όπως σου εξήγησα, δεν μπορεί να υπάρξει υλική προσαρμογή σε κάτι που δεν υφίσταται ακόμη υλικά.

Αν γίνει όμως, εξαιτίας κάποιου ξαφνικού γεγονότος, μια κοινωνική επανάσταση, εγκαθιδρύεται κιόλας όχι μια ελεύθερη κοινωνία (γιατί αποκλείεται να έχει ήδη γίνει η απαιτούμενη προετοιμασία της ανθρωπότητας), αλλά μια δικτατορία εκείνων που θέλουν να εγκαθιδρύσουν την ελεύθερη κοινωνία. Πάντως ήδη υπάρχει υλικά κάτι από την ελεύθερη κοινωνία, έστω και πρόχειρο ή σε αρχικό στάδιο. Επομένως ήδη υπάρχει κάτι υλικό στο οποίο η ανθρωπότητα μπορεί να προσαρμοστεί. Τέτοιο είναι το επιχείρημα με το οποίο τα γαϊδούρια που θέλουν τη δικτατορία του «προλεταριάτου» θα την υπερασπίζονταν αν ήταν ικανοί να επιχειρηματολογούν ή να σκέφτονται. Εννοείται ότι το επιχείρημα δεν είναι δικό τους: δικό μου είναι. Το προβάλλω ως αντεπιχείρημα στον ίδιο τον εαυτό μου. Και, όπως θα δείξω, δεν στέκει.

Ένα επαναστατικό καθεστώς, όσο υπάρχει και όποιος και αν είναι ο στόχος του ή η κινητήρια ιδέα του, είναι, από υλική άποψη, ένα και μόνο πράγμα: ένα επαναστατικό καθεστώς. Λοιπόν, ένα επαναστατικό καθεστώς συνεπάγεται μια δικτατορία των όπλων, ή, για να πούμε τα πράγματα με το όνομά τους, ένα δεσποτικό στρατιωτικό καθεστώς, εφόσον ολόκληρη η κοινωνία παρασύρεται σε κατάσταση πολέμου από ένα μέρος της, το οποίο με την επανάσταση ανέλαβε την εξουσία. Από αυτό τι προκύπτει; Προκύπτει ότι, επειδή, ως προς την υλική του υπόσταση, πρόκειται καθαρά για ένα δεσποτικό στρατιωτικό καθεστώς, όποιος

προσαρμόζεται σε αυτό προσαρμόζεται σε ένα δεσποτικό στρατιωτικό καθεστώς. Η ιδέα που υπήρξε κίνητρο για τους επαναστάτες και ο αρχικός τους στόχος εξαφανίστηκαν εντελώς από την κοινωνική πραγματικότητα, στην οποία πλέον παρατηρείται αποκλειστικά το φαινόμενο του πολέμου. Έτσι αυτό που βγαίνει από μια επαναστατική δικτατορία είναι μια πολεμική κοινωνία δικτατορικού τύπου (η οποία γίνεται όλο και πιο πολεμική όσο κρατάει αυτή η δικτατορία), δηλαδή ένας στρατιωτικός δεσποτισμός. Και δεν θα μπορούσε να είναι κάτι άλλο. Πάντα έτσι ήταν. Από ιστορία δεν ξέρω πολλά, ωστόσο όσα ξέρω συμφωνούν με όσα λέω, και δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς. Τι βγήκε από τις πολιτικές αναταραχές στη Ρώμη; Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και ο στρατιωτικός δεσποτισμός της. Τι βγήκε από τη Γαλλική Επανάσταση; Ο Ναπολέων και ο στρατιωτικός δεσποτισμός του. Και θα δεις κι εσύ ο ίδιος τι θα βγει από τη Ρωσική Επανάσταση... Κάτι που θα καθυστερήσει για δεκαετίες την εγκαθίδρυση της ελεύθερης κοινωνίας. Άλλωστε τι να περιμένεις από έναν λαό αναλφάβητων και μυστικιστών;

Τέλος πάντων αυτό είναι άσχετο με το θέμα μας...
Κατάλαβες τον συλλογισμό μου;

—Ναι, τον κατάλαβα πολύ καλά.

—Άρα καταλαβαίνεις ότι κατέληξα στο εξής συμπέρασμα: Στόχος: η αναρχική κοινωνία, η ελεύθερη κοινωνία. Μέσο: το πέρασμα, χωρίς μεταβατική περίοδο, από την αστική στην ελεύθερη κοινωνία. Αυτό το πέρασμα

θα μπορούσε να προετοιμαστεί και να καταστεί δυνατό μέσω μιας έντονης, πλήρους και συνεχούς ενημέρωσης, που θα προδιέθετε θετικά τους ανθρώπους και θα αποδυνάμωνε κάθε αντίσταση. Βέβαια δεν εννοώ ως «ενημέρωση» μόνο αυτή που γίνεται μέσω του γραπτού ή του προφορικού λόγου· εννοώ τα πάντα, άμεσες και έμμεσες δράσεις, οτιδήποτε μπορεί να προδιαθέσει τους ανθρώπους υπέρ της ελεύθερης κοινωνίας και να αποδυναμώσει την αντίσταση στον ερχομό της. Έτσι, μην έχοντας σχεδόν καμία αντίσταση που θα πρέπει να νικήσει, η κοινωνική επανάσταση κατά τον ερχομό της θα επικρατούσε γρήγορα, εύκολα και χωρίς ανάγκη επιβολής επαναστατικής δικτατορίας, αφού δεν θα είχε πια εχθρούς. Αν αυτό δεν μπορεί να γίνει έτσι, τότε ο αναρχισμός είναι ανέφικτος. Κι αν ο αναρχισμός είναι ανέφικτος, τότε μόνο η αστική κοινωνία, όπως σ' το έχω αποδείξει, είναι δίκαιη και άξια υπεράσπισης.

Καταλαβαίνεις λοιπόν γιατί και πώς έγινα αναρχικός, γιατί και πώς απέρριψα άλλες κοινωνικές διδασκαλίες λιγότερο τολμηρές, κρίνοντάς τες ψεύτικες και αφύσικες.

Τα είπα όλα... Ας συνεχίσουμε με την ιστορία μου.

Διαβάστε τη συνέχεια στο βιβλίο

Ο ΑΝΑΡΧΙΚΟΣ ΤΡΑΠΕΖΙΤΗΣ

*Μπορεί ένας αναρχικός να είναι τραπεζίτης;
Μπορεί ένας τραπεζίτης να είναι αναρχικός;
Είναι δυνατόν αυτές οι αντικρουόμενες
ιδιότητες να συνδυάζονται;*

Ο μεγάλος Πορτογάλος συγγραφέας προσφέρει ένα κείμενο που κλονίζει τις καθιερωμένες αντιλήψεις, προβληματίζει, διχάζει και ενενήντα χρόνια μετά την πρώτη του δημοσίευση παραμένει απολαυστικό, προκλητικό και συνάμα επίκαιρο.

Ο Αναρχικός τραπεζίτης του Πεσσόα, που δημοσιεύτηκε το 1922, είναι σαν να γράφτηκε σήμερα. Το διήγημα, με τον οξύμωρο τίτλο, παραμένει τόσο επίκαιρο, τόσο αειθαλές και ριζοσπαστικό, σε μια περίοδο όπου δόγματα και πρόσημα έχουν αποπροσανατολίσει ολόκληρες γενιές. Καθώς οι κοινωνικοί θεσμοί εμφανίζουν συμπτώματα αποσταθεροποίησης, καθώς διαρρηγνύονται οι συνδετικοί αρμοί, ομάδες ανθρώπων εκδηλώνουν τάσεις έντονης αμφισβήτησης έως και ριζοσπαστικοποίησης κατά των θεσμών, τους οποίους οι ίδιες γενιές υπερασπίζονται άλλοτε επιλεκτικά κι άλλοτε στο σύνολό τους.

Από τον πρόλογο
του Άρη Πορτοσάλτε

minoaseditions

www.minoas.gr

9 789604 817603
ISBN 978-960-481-760-3

ΚΩΔ. 31106